AKBAL, A. (2019). “Türk-İslam Düşüncesinin 20. Yüzyıldaki Temsilcilerinden Ali Şükrü Bey ve Onun Siyasal ve Toplumsal Yaşam Üzerine Düşünceleri”, Journal of Academic Value Studies, Vol: 5, Issue: 5; pp: 1009-1022 (ISSN: 2149-8598).

TÜRK-İSLAM DÜŞÜNCESİNİN 20. YÜZYILDAKİ TEMSİLCİLERİNDEN ALİ ŞÜKRÜ BEY VE ONUN SİYASAL VE TOPLUMSAL YAŞAM ÜZERİNE DÜŞÜNCELERİ

*Ali Shukru Bey, One of The Representatives of Turkish-Islamic Thought in The 20th Century, and
His Thoughts on Political and Social Life*

Prof. Dr. İsmail AKBAL

Selçuk Üniversitesi, Beyşehir Ali Akkanat İşletme Fakültesi,
ismailakbal@gmail.com Konya/Türkiye

ÖZ

Anahtar Kelimeler

Ali Şükrü Bey, Saltanat,
Hilafet, Muhafazakârlık,
Siyasal İslam

Keywords

Ali Shukru Bey, Sultanate,
Caliphate, Conservatism,
Political Islam.

Türk siyasal hayatına ve düşünce tarihine bakıldığında, yaşadığı dönemi ve kendinden sonraki dönemleri etkileyen birçok düşünür vardır. Yeni devletin kurulmasında, siyasal sistemin şekillenmesinde ve toplumun aydınlanmasında bu düşünürlerin rolü büyüktür. Dönemin sorunlarına çözüm önerileri sunan, toplumun eğitim, kültür, medeniyet bakımından ilerlemesine öncülük eden bu düşünürler her zaman var olmuşlardır. Bunlardan Ali Şükrü Bey, toplumsal ve siyasal alandaki faaliyetleri, gazeteciliği ve eserleri ile Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ve Milli Mücadele yıllarında dikkat çeken bir aydın, devlet adamı ve siyasetçidir. Muhafazakâr, liberal ve siyasal İslamcı dünya görüşü ile tanınan Ali Şükrü Bey, gerek meclis konuşmalarıyla, gerekse yazılı basındaki makaleleri ve konferansları ile dikkatleri üzerine çekmiş ve savunduğu fikirleri etkilerini günümüze kadar devam ettirmiştir. Bu çalışma, Türk siyasal hayatının ve Türk-İslam düşüncesinin öncüllerinden olan, Ali Şükrü Bey'in siyasal ve toplumsal düşüncesini ele almaktadır. Onun toplumsal yaşam ve siyaset hakkındaki düşünceleri, konuşmalarından ve makalelerinden yola çıkılarak, sistematik bir biçimde analiz edilmeye çalışılmıştır.

ABSTRACT

When we look at the Turkish political life and the history of Turkish thought, there are many thinkers that affect the period in which he lived and the periods after him. These thinkers play a major role in the formation of the new state, the shaping of the political system and the enlightenment of society. These thinkers, who offer solutions to the problems of the period and pioneered the progress of society in terms of education, culture and civilization, have always existed. Ali Shukru Bey, as an intellectual, journalist, statesman and politician, draw attention with his social and political activities in the last years of the Ottoman Empire and the National Struggle. Ali Shukru Bey, who is known for his conservative, liberal and political Islamist worldview, has attracted attention with his speeches in the parliament, his articles and conferences in the printed press and has continued to influence his ideas until today.

This study deals with the political and social thought of Ali Shukru Bey, one of the pioneers of Turkish political life and Turkish-Islamic thought. His thoughts on social life and politics were tried to be analyzed systematically based on his speeches and articles.

1. GİRİŞ

20. yüzyılın ilk yarısı her alanda zorlu mücadelelerin olduğu, insanlık tarihinin zorlu ve kanlı savaşlarının gerçekleştiği bir dönemdir. Bu dönemde toplumu ayağa kaldırmak umutsuzluk girdabından çıkarmak için çok değerli dava adamları, aydınlar çıkmıştır. Bunlardan bir tanesi de Ali Şükrü Beydir.

Asker, yazar, gazeteci, matbaacı ve siyasetçi olarak birçok işi aynı anda yerine getiren; inandığı davası olan Türk İslam düşüncesini ve Türkiye'nin önderliğinde Doğu toplumlarının Batının önüne geçmesi davasını savunan, özgürlük savaşçısı, inandığı değerlerden asla taviz vermeyen bir aydın, dava adamı olan Ali Şükrü Bey'i tanıtmak bu çalışmanın temel amacıdır. Bu çalışmada onun toplum ve siyaset konusundaki görüşlerini gazete yazılarından, makalelerinden, vaazlarından, meclis tutanaklarından ve hatıratlar üzerinden sistematik bir şekilde sunmaya çalışacağım.

Birinci Meclis'in liberal-muhafazakar mebuslarından Ali Şükrü Bey'in siyasal ideolojisi ve dünya görüşü belirli bir tarihsel birikimin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu yüzden öncelikli olarak biyografisinin ortaya koyulması gerekmektedir¹.

1. ALİ ŞÜKRÜ BEY BİYOGRAFİSİ

Ali Şükrü Bey, 1884 yılında İstanbul Kasımpaşa'da dünyaya geldi(Özel, 1991: 103). Babası Trabzon'un Vakfikebir kazasından Reiszâde Hacı Hafız Ahmet Efendi'dir. Çocukluk yıllarını, kendisinden üç yaş küçük olan kardeşi Mehmet Şevket ile birlikte geçiren Ali Şükrü Bey, ilköğrenimini tamamlayınca (1313/1897) babası tarafından, Heybeliada Bahriye Mektebi'ne yazdırıldı. Bahriye Mektebi ve buradaki edebiyat öğretmeni İbrahim Aşki'nin Ali Şükrü'nün üzerinde çok büyük etkisi olmuştur (İstikbal, 1339: 881).

Ali Şükrü Bey, Bahriye Mektebi'ni bitirdikten sonra, ailesi tarafından 1903 yılında denizcilik eğitimi için İngiltere'ye gönderildi ve 26 Şubat 1904 tarihinde ise Mekteb-i Fünûn-u Bahriye'nin güverte bölümünden Bahriye Erkân-ı Harbiye Mülâzımı (Bahriye Kurmay Teğmeni) olarak mezun oldu (Çoker, 1994: 11-62). *Heybetnüma Okul Gemisi*'nde güverte mühendisliği eğitiminden sonra çeşitli gemilerde ve gambotlarda görev yaptı. Rütbesi, 29 Ekim 1905 tarihinde, kurmay üsteğmenliğe yükseltilen Ali Şükrü Bey, 3 Eylül 1907'de Mesudiye Zırhlısı seyir subay yardımcılığına atandı. Daha sonra da Bahriye Erkân-ı HarbReisliği'nde görevlendirildi.

19 Temmuz 1909'da kurulan 'Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer aldı ve cemiyetin ikinci başkanlığına getirildi (Özçelik, 2000: 11-12). Aynı zamanda *Donanma* dergisinde yazılar yazmaya başladı ("Ali Şükrü Bey'in Tercüme-i Hali", *Tevhid-i Efkâr*, 31 Mart 1923).

27 Nisan 1911'de Yüzbaşı olan Ali Şükrü Bey, Sultaniye ve Orhaniye gemileri ile Yarhisar torpidosu ve Nevşehir gambotunda seyir subaylığı yaptı (Çoker, 1995/III: 923). Bu arada Donanma Cemiyeti adına nakliye gemileri satın almak üzere 1911 Mayıs'ında Avrupa'ya gönderildi ve Reşit Paşa, Mithat Paşa ve Giresun adlı gemileri satın aldı (Vakit, 31 Mart 1923). Gemiler teslim edilene kadar İngiltere'de kalan Ali Şükrü Bey, Liverpool'da İngiliz Deniz Hukuku Profesörü Zibel'den ders aldı ve *Liverpool Times*'ta yazdığı makaleler ile İtalyanların Trablusgarp'ı işgalini protesto etti (Mısıroğlu, 1978: 19). Türkiye'ye dönüşünde Deniz Müzesi'nde çalışmaya başladı ve burada görevli iken askerlikten istifa etti; fakat Balkan Savaşı sebebiyle istifası kabul edilmedi. Balkan Savaşı sona erdikten sonra, 13 Haziran 1914 tarihinde istifası kabul edildi ve fiili askerlik görevinden ayrıldı. Vakit gazetesi Ali Şükrü Bey'in tekaüden değil de istifa ettiğini, 31 Mart 1923 tarihli sayısında; "*Ali Şükrü Bey bu sırada kolağalıktan istifa etmiş, fakat harp sebebiyle istifası kabul olunmayarak, nihayet Balkan Harbi esnasında tekaüt edilmiştir*" sözleri ile iddia etmektedir. 3 Nisan tarihli İstikbal gazetesi ise, istifasının kabul edilmediğini belirttikten sonra; "*Balkan Harbi'nde gözlerinden malûliyetine binaen tekaüde sevk edilmiştir*" ifadesine yer vermekte ve re'sen emeklilik iddiasını desteklemektedir. Ancak, Fahri Çoker tarafından resmi kayıtlar esas alınarak hazırlanan ve Deniz Kuvvetleri Komutanlığı tarafından yayınlanan Deniz Harp Okulumuz adlı eserde askerlik görevinden istifaen ayrıldığı kaydedilmektedir. Ali Şükrü Bey'in çok sevdiği askerlik mesleğinden istifasına

¹ Bu çalışma 26-28 Ekim 2017 tarihlerinde Kütahya'da düzenlenen II. Türk-İslam Düşüncesi Kongresi'nde sunulan "Bir Dava ve Devlet Adamı Olarak Ali Şükrü Bey" bildirisinin değiştirilmiş ve genişletilmiş halidir.

İttihat ve Terakki Cemiyeti yönetiminin askerliğe siyaset karıştırmasının sebep olduğu da söylenmektedir (Mısıroğlu, 1978: 20; Çoker, 1995: 924).

I. Dünya Savaşı'nın sonuna doğru Donanma Cemiyeti tarafından 11 Haziran 1918 tarihinde verilen bir kararla Ali Şükrü Bey ve İnşaat Mühendisi Hafızî Bey Romanya'ya gönderilmiş, Romanya'dan bir gemi ile bir römorkör satın alarak yurda dönmüşlerdir (Özçelik, 2000: 172-173).

Mondros Mütarekesi'nden sonra (1918 Kasım) kurulan 'Milli Kongre'nin kurucuları arasında yer almıştır. Aynı şekilde Karakol Cemiyeti ile de ilişkisi olan Ali Şükrü Bey, bir yandan yayınlanacak beyannamelerin ve broşürlerin yazılması ve hazırlanmasında bizzat görev almış, metinlerini İngilizceye çevirmiş, diğer yandan da bunları kendisine ait matbaada gece sabahlara kadar gizlice basarak, gönderilecek yerlere ulaştırmıştır (İstikbal 31 Mart 1923). Daha sonra Trabzon'a gitmiş ve örgütlenme faaliyetlerine katılmıştır (Kalkavanoğlu, 1957: 18).

Son Osmanlı Mebusan Meclisi'ne Trabzon mebusu olarak katılan Ali Şükrü Bey, İstanbul'un işgali üzerine Ankara'ya geçerek TBMM'nin açılışında hazır bulunmuştur. Sebilürreşad dergisinin başyazarı Mehmet Akif Bey (Ersoy) ile birlikte Ankara'ya gelen ve Meclis çalışmalarına katılan Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey, Meclis'te bulunduğu süre içerisinde birçok kanun teklifinde bulunmuştur. Bunlar arasında 'Men'i Müskirat ve Millî Muhafız Müfrezesi' yasalaştırılmıştır.

Ali Şükrü Bey, Meclis'te muhalif kimliğiyle öne çıkmıştır. Meclis'in hemen hemen her oturumunda şiddetli eleştirilerde bulunarak hükümeti daha sorumlu davranması için uyarmıştır. Ali Şükrü Bey, Meclis'te Dışişleri, İrşad, Anayasa, Millî Savunma, Millî Eğitim ve İç Tüzük Komisyonlarında görev yapmıştır. Meclis'te 37'si gizli oturumlarda olmak üzere 183 konuşma yaptığı ve 6 adet soru önergesi verdiği tespit edilmiştir (Çoker, 1994: 924).

I. Dönem TBMM'nin en hareketli muhalif şahsiyeti olan Ali Şükrü Bey, hakimiyet-i milliye prensibine uygunluk altında ve Mustafa Kemal Paşa'nın önderleşmesini ve tek adam olmasını önlemek amacıyla, Misak-ı Milli kararlarında, düzenli ordunun kurulmasında, Heyet-i Vekile'nin teşekkülü, Başkomutanlık Kanunu'nun uzatılması, İstiklal Mahkemelerinin devamının gereksizliği, saltanatın kaldırılması, Halk Fırkası ve Lozan Antlaşması bağlamında hükümetin dış politikasını eleştirmiştir.

1923 yılı baharında, muhalif tutumundan olsa gerek, resmi kayıtlara göre Topal Osman fakat gayri resmi kayıtlar ve bazı hatıratlara göre de komitacı takımı tarafından öldürüldüğü iddia edilen bir siyasi cinayete kurban gitmiştir. Mezarı Trabzon'dadır.

2. ALİ ŞÜKRÜ BEYİN DÜNYA GÖRÜŞÜ

Ali Şükrü Bey, mecliste önderlik ettiği İkinci Grubun üye profiline uygun olarak muhafazakar, dindar, liberal, milliyetçi ve anti-emperyalist bir dünya görüşüne sahiptir.

2. 1. Muhafazakar Dünya Görüşü

Ali Şükrü Bey, ani sosyal ve siyasal değişimlere karşı çıkmakta, geçmiş ve geçmişin kurumlarını, tutumlarını korumak istemektedir. Ayrıca bireyin akıl, bilgi ve birikim bakımından sınırlı olduğuna inanmakta aile, gelenek ve din gibi sosyal kurumları hedef radikal değişimleri ifade eden siyasi projeleri reddederek ılımlı ve tedrici değişimi savunmaktadır ve siyaseti, bu değer ve kurumları sarsmayacak bir çerçeve içinde sınırlı bir etkinlik alanı olarak gören bir düşünce yapısına sahipti (Hacıfettahoğlu, 2003: 80-82). Başka bir ifadeyle muhafazakar bir dünya görüşüne sahipti. Bu bir bakıma Edmund Burke'cü bir muhafazakârlık anlayışıdır. Tabi ki bu radikal ve devrimci değişimlere karşı çıkıp geçmiş ve değerleri koruyan bir muhafazakâr ve evrimci bir görüştür.

Burke'ün düşüncelerinde temsil edilen bu muhafazakârlık türü, bütün muhafazakârlar gibi değişimden, ani sosyal ve siyasal değişimlerden hoşlanmaz ama değişimin kaçınılmaz olduğunu da kabul eder (TBMM, GCZ, 3/182). İnsanların yaşanan sosyal ve siyasal değişimleri anlamlandırma süreçlerinde değişimin kaçınılmaz olduğunu fark edip bu değişime daha ihtiyatlı yaklaşma çabasıdır. Açık bir ifadeyle değişim kaçınılmazsa bu ani bir şekilde olmamalı yani devrimle olmamalı, eskiyi muhafaza ederek yavaş yavaş yapmak gereklidir. Değişimin yönü, hızı ve kapsamı bağlamında devrimci değil, yavaş ve evrimci bir tarz da hareket etmeyi öneren bir anlayıştır (Tan 19 Ocak 1923: 1).

Muhafazakâr hatta mutaassıp bir yapıya sahip olan Ali Şükrü Bey, ani sosyal ve siyasal değişimlerden yana değildi. Böylece ani alt-üst oluşumlarına yani devrimci oluşumlara karşı çıkmaktadır. Anti devrimci tutumundan olsa gerek devrin iki büyük devrimini, Fransız devrimini ve Bolşevik devrimini eleştirmiştir. Ali Şükrü Bey muhafazakâr yanını ve evrimci görüşlerini gazetesi Tan'ın ilk sayısında hükümet sistemi üzerine görüşlerinde açıkça dile getirmiştir. Hükümet sisteminin değişeceğini, fakat bunun bir anda değil, yavaş yavaş yapılması gerektiğini, eskinin değerlerinin kısmen muhafaza edilmesi gerektiğini ve uzun bir hazırlık aşaması olması gerektiğini, önceden toplumun bu değişime hazırlanması gerektiğini, bunun da inkılaplar yoluyla yapılmasını savunmaktadır. Bu düşüncelerini bir örnek üzerinden şöyle açıklamaktadır:

Evi yıkmadan evvel ve yıkarken yapılacak yeni ev için icap eden vesait ve levazımı tedarik meselesi bir "inkılap ameliyesi"dir. Ameliye-yi inkılabı nazarı dikkate almayan fevri hareketler hüsranla neticelenir(Tan 19 Ocak 1923: 1).

Bu bağlamda Ali Şükrü Bey, göstermelik ve seramonik de olsa Saltanatın devamından yana tutum takınmıştır (Mısıroğlu, 1978: 30-33; Akbal ve Aslan, 2010: 60-62). Aslında bu çağdaş bir taleptir. Kıta Avrupası ülkelerini hemen hemen birçoğu seramonik de olsa monarşileri muhafaza etmişler ve parlamentarizm ile birlikte devamını sağlamışlardır. Ali Şükrü Bey bu konudaki görüşlerini meclisteki görüşmelerde dile getirmiştir. Ali Şükrü Bey, saltanatın kaldırılmasını zamanlama olarak hiçbir zaman doğru bulmamış ve fırsat buldukça eleştirmiştir. Gizli celsede yaptığı bir konuşmada üstü kapalı olarak saltanatın kaldırılmasını eleştirmiş ve *"Teceddüt gayet muhik ve doğru olsa da, acaba zamanı mı idi? Harp zamanında ıslah edilmek ve yapılmak doğru mu idi"* diyerek tepkisini dile getirmiştir (TBMM, GCZ, 25/173).

Hilafet hakkındaki görüşlerine gelince, sonuna kadar hilafet taraftarıdır. 25 Kasım 1922'de Meclis'te yaptığı konuşmada: *"Din kuvveti ve İslamiyet'e dayanan teşkilat-ı esasiyemiz tek sarsılmaz gücümüzdür. Müslümanız, Halifeye her suretle bağlıyız, merbutuz."* diyerek saltanatın kaldırılmış olmasına rağmen siyasi tercihini ortaya koymuştur. Bu sözler üzerine Meclis'te gürültüler yaşanmış, karşılıklı atışmalar olmuştur (TBMM, GCZ, 25/82). Nihayetinde Ali Şükrü Bey'in kafasında tasarladığı siyasal rejim modeli Saltanatın da muhafaza edildiği, Kıta Avrupası'nın Parlamenter Demokrasisidir.

2.2. Dindar Bir Dünya Görüşü

Her ne kadar farklı ve geniş bir yelpazeye sahip olsa da, muhafazakâr ve İslamcı düşüncenin hâkim olduğu, ileride İkinci Grup olarak örgütlenecek olan mebuslar topluluğunun önde gelen ismi Ali Şükrü Bey idi (Güneş 1997: 181-183). Ali Şükrü Bey, dindar bir yapıya sahip olduğu için, din kurallarının istisnasız uygulanmasından yana idi. Ona göre İslam dininin emirleri kayıtsız şartsız yerine getirilmeli ve yasaklarından kaçınılmalı idi. İslam dininin yasaklarını ifade etmek için kullanılan "haram" kavramına kayıtsız şartsız uyulmalı idi. Ona göre İslam dininin haram kıldığı her şey yasaklanmalı idi.

Bizim bugün ki içtimaiyatımızda hakim olan doğrudan doğruya şeriat ve şeriata istinad eden kanundur...(Tan 22 Ocak 1923: 3).

Çağının toplumsal sorunlarına odaklanan Ali Şükrü Bey, bu anlamda toplumu hedef alan en büyük sorun olarak alkolü görmektedir. Ona göre dinin yasakladığı haram olan ve her türlü kötülüğün nedeni olan alkolün yasaklanması gereklidir (Akbal, 2013: 9-10). Bu yüzden daha Meclis açılalı beş gün olmuştu ki, Ali Şükrü Bey, Meclis Başkanlığına sunduğu kanun teklifinde, her türlü alkollü içkinin yapımının, memlekete sokulmasının, satılmasının ve kullanılmasının kesinlikle yasaklanmasını, bu yasağa uymayanların cezalandırılmasını önermekteydi (Çoker, 1994: 127).

Ona göre Müslüman olan herkes müskirattan (sarhoşluk veren şeyler) uzak durmalı ve müskirata karşı olmalıdır. Ali Şükrü Bey, takririn dini gerekçesini İslam dininin temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'e dayandırmaktadır. Kur'an-ı Kerim, MâideSuresi'nde açıkça alkollü içkileri yasaklamıştır:

"Ey iman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar, fal ve şans okları birer şeytan işi pisliktir. Bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz" (Kuran-ı Kerim, Maide Suresi: 90).

Ali Şükrü Bey din kuralları uygulanırken dinin öngördüğü cezaların da uygulanmasına taraftardır. Özellikle Haddi Şer'i cezasının istisnasız uygulanmasına taraftardır (Yıldırım, 2001: 41-43). Ali

Şükrü Beyin haddî şer'î hükümlerle yasayı desteklemesi ve bu konudaki ısrarı, taassubun ya da geniş anlatımıyla dini tutuculuğunun güdüleyici olduğunu göstermektedir. Şer'î hükmün cezalandırıcı maddeler arasında olmasının Meclisteki mutaassıp mebusların desteğinin alınmasında önemli etkisi olmuştur. Ali Şükrü Bey'in, özellikle içki yasağının dayanağını dini gerekçelere dayandırması ve şeri cezayı da buna katması ile birlikte teklif Meclis'te geniş bir çevre tarafından sahiplenilmiştir. Bu durumun İslam şeriatını hayata geçirmek isteğini gösterdiği apaçık ortadadır.

Dindar bir yapıya sahip olan Ali Şükrü Beyin dindarlığı nerdeyse taassup derecesinde idi (Kekeç, 1994: 91). Dönemin Adana mebusu Damar Arıkoğlu Ali Şükrü Bey'in taassupluk derecesine varan dindar yönüne anılarında değinmektedir:

Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey'in taassubu hocalardan geri değildi. Öyle ki, kadının serbestisi şöyle dursun, yüzlerinin açılmasına dahi tahammülü yoktu. *'Biz kadınlarımızın yüzlerini açtırmayacağız, buna asla müsaade etmeyeceğiz!..'* derdi. Kendisini dinleyen hocalar da hep birlikte fikrini tasvip etmişlerdi. Bu vaziyetin bizzat şahidiyim ve tesadüfi olarak vakıf oldum (Arıkoğlu, 1961: 271-272)

Falih Rıfki Atay da Ali Şükrü Bey'in Meclisteki muhafazakarlar arasında en fazla taassup sahibi olduğunu söyleyerek Mecliste *"Kadınlarımızdan ne ister bunlar? yüzlerini açtırmayacağız! "* diye yüksek sesle bağırdığını anlatarak Damar Arıkoğlu'nun anılarına şahitlik etmektedir (Atay, 1998: 259).

Kadınların toplumda çalışmasına karşı olması konusundaki fikirlerine şahitlik edenlerden birisi de Velidedeoğlu'dur. Velidedeoğlu onun için *"Kadınların cemiyet içinde vazife almalarını kabul etmez ve diğer hocalarla birlikte Meclis'in muhafazakâr mebuslarını etkileyen bir kişilik sergilerdi"* demektedir (Velidedeoğlu, 1990: 145).

Ali Şükrü Bey kadınların mebus olmasına da karşıdır. Bu konudaki fikirlerini, Halide Edip'in meclise getirilmesi endişesi üzerinden açıklamaktadır:

Mecliste bazı zevat hukuk-ı nisvanı kuvvetle muhafaza ediyorlar ve Halide Edip Hanımı meclise dahil etmeye çalışıyorlar. Bu zevat Avrupa'nın herhangi bir parlak salonuna pekâlâ yakışacakları halde Avrupa usullerine tamamiyle cahil hemşehrilerinin de meclise duhulünde müsaide bulunuyorlar. Daudet'nin keşisini odaya kemali itimadla kitleyip de odanın penceresini açık bırakan kahraman yakışır bir siyaset...(Tan, 28 Ocak 1923:8).

Ali Şükrü Beyin taassup derecesine varan dindarlığına vurgu yapanlardan birisi de Rıza Nur'dur:

Ali Şükrü orta boylu, güzel yüzlü, gözlüklü namuslu bir adam. Hayatı muntazam. Vaktinde yatıyor, vaktinde uyanıyor. Asla rakı içmiyor. Rakının şiddetle aleyhinde. Hatta sigara ve kahve de içmiyor. Bahriye zabiti imiş ve İngiltere'de bulunmuş; fakat pek fazla taassup halinde dindarlığı var. Çok asabi bir adam (Rıza Nur, 1992: 560).

Rıza Nur, Ali Şükrü Bey'in dindarlık yönünü biraz daha ileri götürüp onun Mehmet Akif Bey'le birlikte dini bir parti kurmaya çalıştığını iddia etmektedir (Rıza Nur, 1992: 73).

Ali Şükrü Bey'in dindar yönü yalnızca etkileşimle kalmamakta; aynı zamanda kendisi gibi düşünen mutaassıp kişiliklerle işbirliği yapmakta ve onların bildirilerini, dergilerini matbaasında yayınlamaktadır. Bunlar arasında mebusların namaz kılmalarının gerekliliği ve bu konuda baskı yapılması konusunu işleyen ve Said Nursi'nin yazdığı *Hubbab* isimli kitapçığı (Mısıroğlu, 1978: 32-33) ve Afyon Mebusu İsmail Şükrü Bey'in (Çelikalay) hükümetin Halifeye değil de Halifenin hükümete emir vermesi gerektiği iddiasında bulunan *Hilafet-i İslamiye ve Türkiye Büyük Millet Meclisi* isimli tebliğini sayabiliriz (Çelikalay, 1993).

2.3. Milli Tarih Görüşü

Ali Şükrü Bey Milli Mücadele'de başarının halka ve askere dini motifler yanında milli motiflerin verilmesi ve milli ruhun uyandırılması ile gelebileceğini savunmaktadır. Böylece Milliyetçi bir dünya görüşü ortaya koymaktadır.

Ali Şükrü Bey Milliyetçi görüşlerini öncelikli olarak tarihsel bir arka planla sunmaktadır. Ona göre tarih bir millet için yol gösterici olması hasebiyle çok önemlidir:

İnkılaplar şüphesiz maziye merbuttur. Milliyet, din, hars, mefkure hep maziden ahz-ı hayat ve kuvvet ederler. Bundan dolayı çoğu kere insanlar bu suretle geçmişe bağlanırlar ki hayatın bugünkü ihtiyaçlarını, istikbalin felaketlerle mâlî olmak ihtimalini düşünemeyecek bir hale gelirler (Tan, 19 Mart 1923: 51).

Millet olarak tarihe önem vermediğimizden dolayı toplumu eleştirmektedir. Ona göre tarihi varlıklarımıza, eskilerin mirasına, hayat hikayelerine gereken alakayı göstermemiş ve vefasız davranılmıştır. Bu durumu Ali Şükrü Bey gazete yazılarında ve konuşmalarında sık sık vurgulamıştır. Donanma Mecmuasının 4. Sayısındaki “Gazi Barboros Hayrettin’in Türbesi ve Evkafı” makalesinde ihmal ettiğimiz değerlerden birisinin de Barboros Hayrettin olduğundan bahsetmektedir.

Barboros Hayrettin Osmanlı tac-ı mazisinin en pak en derehşan bir cevheri giran kıymetidir...Acab otuz milyon Osmanlının kaç tanesi bilir? Şüphesiz pek azı. Çünkü kütüphane eskafı karıştırıldığında burada belli başlı bir eserin bulunmadığını görürüz.... Şimdi bir de İngiliz kütüphanelerini karıştıralım. Onların Barboros Hayrettin’i olan Amiral Nelson hakkında yüzlerce cilde balığ olduğunu görürüz (Donanma Mecmuası, Haziran 1326: 4)

Ali Şükrü Bey’e göre geçmiş bir ibret aynasıdır. Geçmişini unutan gelecekte yolunu şaşırır. Onun için tarihini bilmek günümüzü anlamak ve geleceği planlamak için son derece önemlidir. Millet olarak çok zengin bir tarihsel mirasa sahip olmaktayız ama tarihimizden bihaber olduğumuz için hatalar yapmaktayız. “Varna Müdafası” isimli makalesinde bu hatalara vurgu yapmaktadır:

Yeryüzünde tarihi her cins vakıa itibariyle bizimki kadar zengin olan bir millet daha var mıdır? Bilmiyorum. Fakat riyazi bir katiyetle biliyorum ki milel-i mevcude içinde mazisini bizim kadar unutmüş hiçbir millet yoktur. Bir milletin istikbalde yolunu gaib etmemesi gideceği yere selamete erebilmesi için mazide geçtiği yollara, gördüğü mevkilere, geçirdiği vakıalara dikkat etmesi bunların hepsine ayrı ayrı işaretler koyması icab eder.... Bizim buana kadar çektiklerimizin büyük kısmı hep böyle nokta-i kıyamımızı yani mazimizi bilmemekliğimiz yüzündendir.... (Akt: Hacıfettahoğlu, 2003: 35)

Lozan görüşmelerinde yapıldığı gizli celse oturumunda da “Devletlerin hayatı birçok inkılabâta maruzdur ve bir takım med ve cezri vardır. Bugün buradaki birçok hüküm ileride başımıza bela olur. Bunu hepimiz bilirsiniz. Tarih tekerrürden ibarettir. Korkarım ki bunlar ileride yeni bir kapitülasyon teşkil edecektir” diyerek tarihi olay ve olgulardan hareketle toplumu uyarmaktadır (TBMM, GCZ, 3/1252). Aynı şekilde siyasal iktidarı da tarihin yol göstericiliğinde “Tarihe bir bakalım. Avrupalıların sözüne güvenilmez ve taahhütlerine hiçbir zaman sadık kalmazlar” diyerek uyarmaktadır (Hacıfettahoğlu, 2003: 147).

Ali Şükrü Bey yalnızca Anadolu’yu düşünmekle yetinmeyip İslam ve Türk dünyasının sorunlarına da kafa yormakta ve çözüm olaraktoptan kurtuluşa inanmaktadır. Bu bağlamda yaptığı analizlerde öncelikli olarak Batının Doğu hakkında geliştirdiği siyaseti açıklamıştır: “Garbın sırf yutmak, intifa etmekten ibaret olan siyaseti”(Tan, 21 Ocak 1923: 2). Daha sonra Doğu/İslam toplumlarının mevcut durumunu analiz etmiştir. Bu analizdeki tablo çok iç açıcı değildir:

Garp 19. asırda milliyet fikirlerinin, nurlu ve feyizli semerelerini toplarken İslam alemleri bütün milli, ictimai, siyasi, iktisadi şirazelerini kaybetmiş, müteferrik, şaşkın, iradesiz bir hale gelmiştir. Garp tefevvukunun karşısında bir zıll-ı zail titreşen, sönen şark izzet-i nefsi, varlığı pürşaa mazisinden, halinden, istikbalinden de bî haber garip bir hüvviyete bürünmüştür”(Tan, 21 Ocak 1923: 2).

Ali Şükrü Bey, Doğu toplumları için Türklerin örnek teşkil ettiğini söylemekte ve Türklerin önderliğinde Doğu toplumlarının ayağa kalkacağını savunmaktadır:

Şark aleminin içine düştüğü bu durum, şark akvamının bize karşı olan tarihi, ananevi, milli duygularını canlandırdı. Türkiye hürriyetin, istiklalin bir timsali, istikbalin bir kafili ve İslam esasatının, medeniyetinin fedakâr bir muhafızı suretinde bütün dimağlarda teressüm etti...

Türkiye bugün de yarın da şarkta bir sulh ve sükun amili olmak vazifesini en büyük bir selahiyetle ifa edecek yegane bir kuvvettir. Bu suretle de alem-i medeniyetin bir uzv-u kıymettar-ı olmaya namzettir(Tan, 21 Ocak 1923: 2).

Bunun için Türklerin bütün doğu toplumları ile ortak bir tarih ve ortak bir medeniyet kurmasının ve onlara önderlik yapmasının şart olduğunu iddia etmektedir:

Milli mevcudiyetlerin fevkinde müşterek bir hayat, müşterek bir medeniyet, müşterek bir tarihin mevcut olduğunu ve bu esası yaşatmakla Şarkta bir devr-i mesudun açılmasına hizmet edeceğini....

İslam ve Türk medeniyeti şarkta vücut bulan tefrika ve inhilal neticesinde zaafa sükuta uğradı. Garptan gelen muhtelif tesirlere yıkıcı dağıtıcı propagandalara mahali cereyan vermemek için Türklerle beraber bütün İslam gençlerinin işaret ettiğimiz müşterek varlığın icap ettirdiği vazifeleri nazarı dikkatten uzak bulundurmamaları...

Fikir, ilim, medeniyetsahasında şarkın alemi olmak şerefi Türk gençliğine müyesser olması çok arzu edilir bir şereftir. Bu şerefi unutacak bir Türk nesli tarihine isyan etmiş olmak mevkiine düşmekten kurtulamaz. Vicdanımızın sedasını tarihin sesiyle birleştirmeyi bugünkü neslimizin faziletinden beklemekle bir hak görüyoruz" (Tan, 19 Mart 1923: 51).

Ali Şükrü Bey, Türklerin Doğu toplumlarının önderi olması konusundaki görüşlerini yeni bir misakı milli projesiyle ortaya koymuştur. Şöyle ki o, Misak-ı Milli'de çizilen sınırları da yeterli görmemektedir. Ona göre Misak-ı Milli'deki sınırlar, Mondros Mütarekesi imzalandığı zaman ordularımızın bulunduğu sınır olmalıydı (TBMM, GCZ, 4/134). 16 Ekim 1921 tarihli Meclis gizli oturumunda, Misak-ı Milli'ye taraftar olmadığını da söylemiştir:

Bugün ortada bir Misak-ı Millî meselesi vardır. Bendeniz Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda vaziyetin ızdırarı karşısında kabul mecburiyetinde kaldığım bir vesikadır. Yoksa ben bu millî vesikayı kabul taraftarı değilim. Bu benim kabul edebileceğim asgarî metaliptir. Fakat ne yapalım ki, vaziyet-i umumiye-i cihan arzumun hilâfına o vesikayı kabule mecbur etti(TBMM, GCZ, 2/349).

Onun Misak-ı Milli anlayışına göre İslam ülkeleri yabancıların işgali altında olamaz. Mekke ve Medine de dahil olmak üzere bütün Arap ülkeleri Türkiye'nin ilgi alanı içerisinde. Milli Mücadele boyunca onun Misak-ı Milli yaklaşımları hep bu doğrultuda olmuştur (TBMM, GCZ, 26/9).

2. 4. Milli Ekonomi Yaratma Görüşü

Ali Şükrü Bey, Osmanlı Devleti'nin ekonomik olarak iflas etmesinin temel nedeni belirli bir iktisat politikasının olmamasına bağlamaktadır. İktisat politikasının da bağımsız ve milli bir nitelik göstermesi gerektiğine inanıyordu. Yani devlet bağımsız bir ekonomi, milli bir ekonomi yaratabilirdi. Şayet milli bir iktisat politikası olsaydı devlet kurtulabilirdi (Tan, 24 Ocak 1923, 5).

Ali Şükrü Bey, Emperyalizme sonuna kadar karşı, bağımsız ve kendi kendine yetebilen milli bir ekonomiden, milli bir burjuvaziden yana görüşlerini her platformda dile getirmiştir (Hacıfettahoğlu, 2003, 15-27).Buradan hareketle Ali Şükrü Bey, büyük çoğunlukla gayrimüslimlerin elindeki sanayi ve ticaret alanına müdahale ederek milli ekonomi yaratma arayışı içinde olduğunu göstermektedir. Bu yüzden Men'i Müskirat Kanunu tartışmalarında, kanunun uygulanmasında gayrimüslimlerin ayrı tutulması savını kabul etmemiş, bilakis bu konuda ısrarcı olmuştur(TBMM, ZC, 13.09.1336: 117).

Ali Şükrü Bey, Men'i Müskirat Kanunu'nu, özellikle gayri-müslimlerin hegemonyası altında olan, iktisadi alana müdahale araçlarından biri olarak düşünmektedir. Gayrimüslimlerin elinde olan ekonomik kaynağa müdahale etmek gerekçeleri de yasağın kabul edilmesinde etkili olmuştur(TBMM, ZC, 13.09.1336: 117).

Milli İktisat Modeli konusundaki düşüncelerini gazetesi Tan'da İzmir İktisat Kongresi münasebetiyle yazdığı köşe yazısında da dile getirmiştir:

Hangi millet ki milli mefkureye malik değildir; onun için istikbal yolu kapalıdır... Bugün ki nesil Türkiye'ye milli terbiye, milli medeniyet, milli iktisat ve milli içtimaiyat hususlarında müşterek bir fikir ve hissi müşterek, istikamet ve gaye bahş etmekle muvaffak olursa tarihin hakiki tebcillerine liyakat kesp etmiş olur. Medeni, harsi, iktisadi inkişaf arzettığımız esasların tabii bir mevlüdüdür (Tan, 9 Mart 1923: 43).

Ali Şükrü Beyin millici yönü yasalar konusunda da kendini göstermektedir. O yasa yapım sürecinde tamamen milli ve geleneksel değerlere bağlı kalınmasını önermiş ve adeta Montesquieu'cu bir tutum sergilemiştir:

Bizim yapacağımız kanunlar bizim içtimaiyatımızdan doğmak mecburiyetindedir. Binaenaleyh Avrupa'nın, Jean Jack Rousseau'nun vesairenin sözlerine göre kanun yapmak vaziyetinde değiliz. Diyorum ki esasını kaybetmiş, temelini kaybetmiş, meydanda kalmış bir fert gibi değiliz. Bizim sağlam temellerimiz vardır(Tan, 19 Mart 1923: 51)

2. 5. Emperyalizm/İngiltere Karşıtlığı

Yaşadığı dönemin zorlu mücadeleleri içerisinde bir dava ve aksiyon adamı olarak Ali Şükrü Bey, emperyalizm ile sonuna kadar, hayatı boyunca mücadele etmiştir (Hacıfettahoğlu, 2003: 9). Emperyalizmin Doğu toplumu üzerinde yıkıcı etkileri olduğunu, toplumun en büyük zararı emperyalizmden gördüğünü, toplumun uyuşturulduğunu, tabiri caizse toplumu bir gaflet uykusuna daldırdığını, Doğu toplumlarını uyandırmanın gerekliliğini ahlaki, sosyal, ilmi, hukuki ve iktisadi olarak kalkındırılması gerektiğine inanmaktadır (Hacıfettahoğlu, 2003: 9).

Ali Şükrü Beyin yaşadığı çağın en büyük emperyalist ülkesi ve emperyalizmin sembolü İngiltere'dir.Öncelikli olarak şunu belirtmeliyiz ki Ali Şükrü Bey'e göre kadim Türk ve İslam düşmanı Rusya değil İngiltere'dir. Ona göre, Sevr Antlaşması'nın imzalanmasında en büyük rol İslam ve Türk düşmanı olarak nitelendirilebilecek olan İngiltere'nindir(TBMM, GCZ, 2/15-16).

Kayseri Ulu Camii'ndeki vaazında, Ali Şükrü Bey, İngiltere'yi ve İngiliz basını çok yakından takip etmesi sonucu, İngiliz emperyalizminin taktik ve yöntemlerini hedeflerini ve vizyonunu tarihsel arka planı ile anlatmıştır. Hindistan'da, Afganistan'da, Arap yarımadasında yaşanan olaylardan çarpıcı örnekler vererek İngiliz emperyalizminin analizini yapmıştır. Geçmiş ile günükarşılaştırırken taktik ve yöntemlerin hala aynı kaldığından bahisle sadece aktörlerin değiştiğini ortaya koymuştur(Hacıfettahoğlu, 2003: 165). Ona göre İngiliz emperyalizmi bütün İslam alemini tehdit etmektedir; Araplar, Mısır, her yerde İngiliz emperyalizmi İslam toplumuna kan kusturmaktadır. Türkleri de hilafetle birlikte esir almak istemektedirler. Son hedefleri de İstanbul'dur. Doğu toplumlarından hiç biri tek başına İngiliz emperyalizmine karşı koyacak güçte olmadığına göre buna mani olabilecek tek ülke de Türkiye'dir (Hacıfettahoğlu, 2003: 165).

3. ALİ ŞÜKRÜ BEY'İN TOPLUMA VE TOPLUMSAL YAŞAMA DAİR GÖRÜŞLERİ

Ali Şükrü Bey toplumsal görüşlerine insanların toplum halinde yaşamalarının nedenlerini açıklayarak başlar. Ona göre, insanlar fıtratı itibariyle toplum halinde yaşamak mecburiyetindedir. İnsanları bir arada yaşamaya iten, yani toplum halinde yaşamalarını zorunlu hale getiren neden kendi kendilerine yeterli olmayıp yaşamlarını idame ettirmek ve gereksinimlerini karşılamak için başkalarına gereksinim duymalarıdır.

Ali Şükrü Bey'e göre her birey toplumun bir üyesi olduğu için mensup olduğu toplumun geleceğini ve mutluluğunu temin etmekle mükelleftir. Bu durum bireye bir takım görevler sunar ki bunlara Tan'da "vezaif-i medeniye"(medenilik görevleri) demektedir (Tan, 19 Mart 1923: 51). Bunlar en basit çevre sorumluluğundan tutun da seçme ve seçilme gibi siyasal haklar ve görevlere kadar bütün toplumsal ve siyasal görevleri kapsamaktadır. Bu görevler layıkıyla yerine getirilirse toplum mükemmel bir makine gibi işleyecektir.

Türkler özelinde Doğu toplumlarının medenilik görevleri yani toplumsal görevler konusunda ihmalkâr olduklarına dikkat çekmektedir. Bu konuda aydınları ve bilim adamlarını da eleştirmekte ve bir adet bile bilimsel bir eser yazılmadığını söylemektedir(Tan, 19 Mart 1923: 51).

Ali Şükrü Bey'e göre genel olarak bu görevlerin ihmal edilmesinin yada yapılmamasının 3 sebebi vardır: Atalet, Menfaati Şahsiye, Fırka Ruhı

Ona göre "Boşvermişlik, lâkaydilik ve duygusuzluk", toplumsal sorumluluk ve görevler konusunda Türklerin, Doğu toplumlarının genelleşmiş tutumlarıdır. Bunlar hep fırsatların ayağına gelmesini beklemekte ve sorumluluklarını da ötelemektedirler. Üstelik tembellik had safhadadır.Doğu toplumları olarak talihin önümüze getirdiği birçok fırsat bu yüzden kaçırılmıştır. Fakat Batı toplumları öyle değildir. Onlar önlerine gelen fırsatları yakalamış ve değerlendirmiştir.

Bireyler kendi işlerinde gösterdikleri gayret ve itinaı toplumsal görevlerde maalesef ki göstermemektedirler.Kamu hizmetlerini yaparken bireyler hızlı, atik değil, yavaş davranmaktadırlar

ve bu görevlerden kaçmaktadırlar. Oysa şahsi işlerinde ise durum tamamen tersine işlemektedir(Tan, 22 Ocak 1923: 3).

Ali Şükrü Bey toplumsal çöküntüye, özellikle de Anadolu insanındaki ahlaki çöküntüye dikkat çekmekte ve bunun sebebinin toplumdaki alkol düşkünlüğü olduğunu düşünmektedir. Bu düşkünlük öyle bir hal almıştır ki, her türlü mesire alanları, cami şadırvanları bile eğlence mekanı haline dönmüş, gazete sayfalarını cinsel hastalıklarla ilgili tedavi ilanları, meyhane ve alkollü içki reklamları süslenmiştir (Akbal ve İvrendi, 2005: 237-258). Bu ahlaki yozlaşma sadece cahil Anadolu halkında yoktur; aynı zamanda ülkenin aydın ve kurtarıcı kadrosu olan Milli Mücadele kadrosunda da vardır. Bu durum Ali Şükrü Bey'in dindar ve muhafazakaryanını oldukça rahatsız etmiştir. Kutsal davanın bunlarla yürümeyeceği konusunda endişelidir.

Toplumu yıkıma götüren en büyük tehlike alkoldür. Bu konuda verdiği taktirin (Men'i Müskirat) gerekçesinde en başta "içkinin neden olduğu toplumsal yıkımı önlemek" yer almaktadır. Vurgu dinsel gereklilikten ziyade içkinin yarattığı toplumsal yıkımın önünü almak üzerinedir. Biraz sadeleştirilmiş haliyle kanun teklifinin gerekçesinde *"Koyu cehaletinden dolayı içki konusunda sınır bilmeyen, bundan dolayı her zaman yıkımlar yaşayan memleketimiz halkını bu korkutucu beladan kurtarmak gerekir"* ifadesiyle Ali Şükrü Bey içkinin toplumda yarattığı yıkıma dikkat çekmiştir(TBMM, ZC, 28.4.1336: 114).

Alkolün toplumda en çok tehdit ettiği kurumda aile kurumudur. Ali Şükrü Bey, muhafazakar yapısının bir yönü olarak toplum ve toplumun çekirdeği olan aileye büyük önem vermektedir. Devletin ve milletin geleceği için ailenin korunması bütün muhafazakarlar gibi onun için de çok önemlidir. Meseleye kökten çözüm bulmak taraftarıdır. Önce bataklık kurutulmalıdır. Bataklık ise, bütün kötülüklerin nedeni olan alkoldür:

Bu gün hepiniz bilirsiniz ki, hapishanede bulunan adamların kısmı âzamı, ister katil olsun, ister bir cünha ile mahkûm olsun, ister diğer bir cinayetle mahkûm olsun, ekseriyet itibarile içki yüzünden hapishaneye girmiştir. Hapishanelerdeki mahpusların mevcudunu düşünecek olursanız, atalet ve akamete mahkûm olan müstahsil kolların adedini düşünecek olursanız, bu yüzden serveti umumiyenin duçar olduğu zararı takdir buyurursunuz... Memleketimiz için nüfusu umumiyeye indirilen darbeyi düşününüz. Efendiler, bu yüzden birçok talak yapılıyor, hanumanlar yıkılıyor. Bir arkadaşımız geçenlerde kız oynatmak meselesinin önüne geçmek istiyordu, içkinin önüne geçsin. Cinayeti taklil etmek istiyorsanız evvelâ iştretin önüne geçiniz! Son söz olmak üzere şunu 'söyleyeyim ki; Benim böyle bir kanun lâyihasını takdim etmekten maksadım, sırf neslimizi bu müthiş belâdan kurtarmak içindir(TBMM ZC 13.9.1336: 120).

Toplumsal sorunlarda devletin sosyal regülasyonlar yapması ve aktif rol alması gereğini vurgulayan Ali Şükrü Bey toplumun mutluluğu ve geleceği için eğitimin önemini vurgulamıştır. Çocuk ve gençlerin ruh ve beden eğitimlerine yönelik sıkı bir eğitim programının önemine vurgu yapmaktadır. Yazılarında izcilik ve izciliğin önemine vurgu yapmaktadır. Bu konuda Almanya tecrübelerini "Keşşaf Yoldaşlığı" isimli makalesinde aktarmaktadır:

Almanya'da köprübaşında yağmur altında keşşaf takımını gördüm... Alay yaklaştı. Dikkatle baktım. Asker değil, fakat asker yavruları idi. En küçük on dört en büyük onaltı yaşında... Dünyayı titreten Alman ordusunun temel taşları... Delikanlılar... Hepsi gürbüz, güçlü, kuvvetli, boylu boslu. Yanakları kıpkırmızı... Bu genç, dinç Alman delikanlıları sert, fakat ağır adımlarla tam bir asker gibi yürüyorlar. Yağmura hiç kulak asmıyorlar... Ne yalan söyleyeyim içim titredi. ... Tozlu sokak arkalarında tozlara bulanmış bir halde "kaydırak, düğme, şeftali çekirdeği" falan oynayan cılız, solgun benizli, dakikada doksan küfür savuran çocuklarımızı hatırladım... Aah dedim..." (İdman Mecmuası, 15 Mayıs 1329:1).

4. SİYASİ GÖRÜŞLERİ

Ali Şükrü Bey siyasete dair görüşlerine öncelikli olarak Batı siyasi düşüncesini eleştirerek başlar. Ona göre Batı siyasal düşüncesi ahlaktan arındırılmıştır ve tamamen Makyavelizme dayanmaktadır. Buradan hareketle siyasetin temel amacı olan adalet diye bir unsur bulmak mümkün değildir: Filhakika maksat uğruna her hareketi meşru gören Makyavelizm asri tekamülât neticesi olarak türlü türlü inkişaflara tefsirlere malik olduğu malum iken siyaset, aldatmak hükm etmek manasında kullanılırken siyasette adalet aramak kadar garip bir şey tasavvur edilemez(Tan, 3 Nisan 1923: 5).

Batı Avrupayı bu şekilde eleştirirken Doğu Avrupa rejimine yani o günün kavramsallaştırması ile Bolşevizm ve onların siyaset anlayışına da karşıdır. 1917 Bolşevik devriminin fiyasko olduğunu, eşitliği sağlayamadığını ve vaatlerini yerine getirmediğini söylemektedir:

Sınıf eşitliği, toplum hukuku, haklar vs dediler sonra tesis ettikleri yönetim tarzı hep diğerlerine tahakküm etmek üzere kuruldu. İşçiler ve fakirleri ihmal ettiler... Biliyorsunuz ki nihayetinde komünistler çıktı meydana... Öyle bir müessese-i ictimaiye var ki çürük ve bozuktur. Bir musavvat temin edemiyor (Tan, 22 Ocak 1923: 3).

4.1. Müstakil ve Ahlakla Bütünleşmiş Siyaset Anlayışı

Ali Şükrü Bey siyasetin, siyasi anlayışın öncelikli olarak Batı tasallutundan kurtarılması ve kendine has bir yöntemle siyaset yapılması gerektiğine inanmaktadır. Kısaca Batıdan bağımsız ve müstakil bir siyaset önerisi vardır ve bunu milli, vatani bir görev olarak sunmaktadır:

Siyasetimizi müstakil elimizde tutmak ve mezatla satılık bir meta haline inkılâp etmesine imkân bırakmamak en birinci milli, vatani vazifelerimizdendir (Tan, 21 Mart 1923: 53).

Batının siyaset anlayışını eleştiren, eleştirilerini ahlakın siyasetten arındırılmış olmasına ve Machiavelizme dayandıran Ali Şükrü Bey'in önerisi ahlakla bütünleşmiş bir siyaset teorisidir. Ahlak siyaset birlikteliği söz konusudur. Böyle bir siyaset anlayışı sayesinde ahlaklı bir toplum oluşturulacaktır. Ahlak-siyaset birlikteliği ile siyaset kuramını ortaya koyan Ali Şükrü Beyin tercih ettiği hükümet şekli de Halk Hükümeti'dir: *"Hükümet şeklimiz şeklen de olsa "Halk Hükümeti"dir"* (Tan, 23 Ocak 1923: 4). Şimdi bu sistemin somut özellikleri üzerinde duralım.

4. 2. Liberal Siyaset Teorisi

Ali Şükrü Bey, genel felsefesi ve toplumsal görüşlerinde dindar, muhafazakâr hatta taassup derecesine varan bir dindar tablo çizmiş olsa da siyasi görüşlerini liberalizme dayandırmıştır. Liberalizm için birey her şeyden üstün bir varlık olduğu gibi özgürlük kavramı da olmazsa olmaz bir değerdir. Ayrıca hoşgörü, tolerans, düşünce özgürlüğü, kanun hâkimiyeti ve yasalar önünde eşitlik gibi değerler siyasal liberalizmin belirleyici özellikleridir. Bunların hemen hemen tamamını Ali Şükrü Bey'in yazılarında ve konuşmalarında görülmektedir.

Ali Şükrü Bey, bu konudaki görüşlerine eşitlik kavramını tanımlayarak başlar. Ona göre mutlak eşitlik diye bir şey yoktur. Olsa bile böyle bir eşitlik anlayışı toplumsal yaşama zararlıdır. Eşitlik dediğimiz de anlaşılması gereken, liberalizmin de temel ilkesi olan, yasalar önünde eşitliktir:

Mutasavvıt bir adam kendisini mutasavvıt bir miyar ile ölçer ve komşularından fazla bir zahmete girmeye neden ihtiyaç mes'ettiğini takdir edemez.... "Herkes için vazife olan bir iş kimsenin vazifesi değildir" (Tan, 19 Mart 1923: 51).

Kanun nezdinde her fert müsavidir, kim olursa olsun ister Padişah ister en aciz birisi olsun... Efendiler... Müsavat budur. Bizim toplumsal temelimizde var olan kanun hakimiyetidir; ferdin zümrenin hakimiyeti değildir (Tan, 22 Ocak 1923: 3).

Ali Şükrü Bey düşünce özgürlüğünün sağlam savunucusudur. Öncelikli olarak ona göre özgürlük doğal bir haktır:

İnsanlar, hürriyet ve tefekkürle kaim bulunduğu nazaran bunun icabına mugayyer hareket **kainatıntabî kanunlarına** muhalefet etme olacağından neticesi elbette hüsrân olur (Tan, 23 Ocak 1923: 4).

Bu arada bir toplumun medenî olabilmesi için mutlaka o yerde düşünce ve ifade özgürlüğünün de olması lazımdır. Bu da liberalizmin temel ilkelerindendir. Düşünce özgürlüğü temel bir özgürlüktür:

Her vatandaşın müsavi hukuka malik bulunduğu mefhumu layık olduğu mana ile gönüllerde tecelli etmemiş olmalı ki kendimizi herkesten fazla hamiyetli, vatana fazla alakadar addetmekten hali kalmamışızdır.

Biz şu kanaatteyiz ki eğer fikirler, kanaatler serbest ve nezih bir sahada karşılanıp memlekette müsbet ve müstakar esasların tasallutu temin olmazsa ve bu veçhile fikri, ilmi inkılâbın tohumları

vicdanı milliyeye serpilmezse bütün sayılarımızın ve gayretlerimizin dün olduğu gibi helak olması kaçınılmazdır (Tan, 22 Ocak 1923: 3).

Ali Şükrü Bey'e göre düşünce özgürlüğü gelişmenin ve ilerlemenin temel şartıdır. Ona göre düşünce ve ifade özgürlüğünün olmadığı yerde toplumsal gelişme gerçekleşmez:

Memleketimizde bir taraftan teceddüt ve terakki diye feryad edilirken diğer yandan her türlü yeni fikirlere serbest düşüncelere, içtihatlarla memleketin kapıları kapalı tutulmuştur. Halbuki tekamülün ilk amili fikir ve ictihadda serbestidir...

Her Türkiyeli hürdür, hürriyeti taarruzdan masundur, her türlü hakkına sahiptir. Vatanın muhterem bir uzvudur. Herhangi bir vatandaş hukukunu mütalaa ve tedkik ederken dimağımıza hakim olacak kanaat, bu düsturların ifade eyledikleri nokta-ı nazardan başka bir şey olmayacaktır”(Tan, 18 Ocak 1923: 1).

Bir yerde ki fikri cereyanlar yoktur, orada hayat ve terakki de mefkuddur: bir yerde ki ictihadda serbesti müemmen değildir, orası bir zeka ve deha medfenidir. Öyle yerlerde hüküm sürecektir şeyler zulüm ve cehlin ifade eylediği kanlı ve karanlık hadiselerden, medlullerden başka bir şey olamaz(Tan 22 Ocak 1923: 3).

Düşünce özgürlüğünün önündeki engellerin ve baskının kaldırılması gerektiğini söylemekte ve bu konuda bireylere ödevler yüklemektedir:

Düşünce üzerindeki baskı 3 başlı ejder gibidir: Bunlardan birisi idareye, birisi göreneğe merbut efkâr-ı atıkayı diğeri de cehli temsil eder ve üçü de yaşamak, hükmetmek noktasında birleşir... Milletin hayat ve efkarına musallat olan ve zehirler saçan bu ejderi ortadan kaldırmak ancak üç başını da düşürmekle mümkündür (Tan, 25 Ocak 1923: 6).

Ali Şükrü Bey, basın ve fikir özgürlüğü olmayan ülkelerin hiçbir şekilde gelişemeyeceği gibi mevcut durumu da koruyamayacağını; fakat *“Yazı yazarken ülkenin yüksek çıkarlarının da düşünülmesi gerekir.”* demektedir (TBMM, GCZ, 27/50).

Hukukun üstünlüğü siyasal liberalizmin belirleyici özelliklerinden bir başkasıdır. Evrensel hukuka ve temel değerlere, ilkelere aykırı uygun ve herkesin bu kurallara aynı derecede bağlı olması demek olan Hukukun üstünlüğü ilkesi Ali Şükrü Bey tarafından sık sık dile getirilmektedir (Tan, 22 Ocak 1923, 3). Bu bağlamda Mecliste muhalif tavrını sık sık ortaya koymuştur. Özellikle bu ilkedden hareketle İstiklal Mahkemeleri'ne muhalefet etmiştir.

Ali Şükrü Bey, İstiklal Mahkemeleri'ni dönemin şartları gereği gerekli mahkemeler olarak görür. İhtilal ve savaş zamanlarında dünyanın her tarafında bu tür mahkemeler kurulmuştur. Ona göre bu tür mahkemeler normal mahkemelerden farklı olarak bir takım şekil ve merasimi bir kenara bırakarak acele karar verdikleri için isyan ve ihtilal dönemlerinde gereklidir (TBMM, GCZ, 2/109). Fakat hukukun üstünlüğü ilkesine mülki ve askeri bütün devlet kurumlarının riayet etmeyebileceğini, olağanüstü yetkilerin yanlış kullanılabileceğini düşünen Ali Şükrü Bey, bu yüzden İstiklal Mahkemeleri'ne endişe ile bakmıştır. 22 Eylül 1920'deki 'İstiklal Mahkemeleri İntihabı' görüşmelerinde yaptığı konuşmada bu endişelerini dile getirmiştir (TBMM, GCZ, 4/242).

4. 3. Halka Dayanan ve Halkın Tercihine Güvenen Bir Yönetim Anlayışı

Halkın görüşüne ve halkın tercih ettiği idare tarzına güvenilmesine saygı duyulması gerektiğine inanmaktadır. Bu bağlamda vesayetçi yönetim anlayışına ve bunun felsefi dayanağı olan Rousseau'cu felsefeyi eleştirmektedir:

Bunlar iddia ediyorlar ki “halk bizim tahminimizden daha fazla cahil, daha fazla duygusal, amiyane tabirle vurdumduymaz olabilir. Bu yüzden halka itimat etmediler. Oysaki halka itimat edilirse çok geçmeden o itimada layık olduklarını ispat ederler (Tan, 23 Ocak 1923, 4).

Bu konudaki yani halkın görüşüne başvurulmaması eleştirilerini daha sonra Fransız devriminin tepeden inmezi zihniyetini eleştirerek devam eden Ali Şükrü Bey, I. Dünya Savaşı'na girerken İttihatçı kadroların halkın görüşünü temsil eden meclise danışılmaması bağlamında da devam ettirmiştir:

Orta yerde bir millet meclisi olduğu halde bu meclise sorulmadan harbe girildi. Harb hükümetleri bundan dolayı sorumludurlar. ... Millet harb etmeğe mecbur olmuş ve bir defa işin içine girmiştir (TBMM, ZC, 1992: 136).

Ali Şükrü Beyin siyasetteki temel ilkesini şöyle özetleyebiliriz: Halkın tercihinine güven ve hakimiyeti milliye prensibine bağlılık. Başka bir ifadeyle otoriteryanizme, diktatörlüğe ya da sınıf/zümre yönetimine karşı olmak. Ali Şükrü Bey bu umdesini şu sözlerle dile getirmektedir:

Hâkimiyeti milliyenin en har taraftarıyız. Hakimiyetin tazammum ettiği bütün salahiyet ve kuvvetlerin bir elde veya zümre elinde bâzice olmasına, temerküzüne ebediyyen muhalifizdir (Tan, 9 Şubat 1923: 19).

4.4. Parlamentarizm ya da Meclis Egemenliği

Ali Şükrü Bey, Parlamentarizme ve meclisin üstünlüğü ilkesine sonuna kadar bağlıdır. Ona göre, *“Meclis milleti temsil etmektedir; reşittir, hiç kimsenin vesayeti altına giremez ve yetkisinden vazgeçemez.”* (TBMM GCZ, 9/285). Başka bir konuşmasında da *“Hâkim olan Meclis’tir; her şeyi yapar”* diyerek Meclis’in gücünü vurgulamıştır (TBMM, GCZ, 27/47). Bu sözleri 29 Ocak 1923’te Yunus Nadi’nin sebep olduğu “Yeni Bir Cidal Devri” isimli makale üzerine yapılan meclis müzakerelerinde sarf etmiştir. İkinci Grubun önderlerinden Hüseyin Avni Bey Yunus Nadi’nin kabadayılık usulüyle Meclis’i baskı altına almak ve mebusları tehdit etmek amacıyla bu makaleyi yazdığını söylemesi ve arkasından Yunus Nadi’ye hitap ederek: *“Efendi! Büyük Millet Meclisi hiçbir tazyik altında değildir. Büyük Millet Meclisi isterse padişahı da getirir”* demişti. Bunun üzerine birçok mebus *“Katiyen getiremez”* diye karşılık vermişlerdi. Bu arada Ali Şükrü Bey’de ayağa kalkarak *“İsterse getirir... Hakim Meclis’tir, her şeyi yapar”* diyerek Hüseyin Avni Bey’e destek vermiş ve meclisin gücüne vurgu yapmıştır (TBMM, GCZ, 27/47-51).

Ali Şükrü Bey, böyle bir meclise özgür seçimlerle ulaşılabileceğini söylemektedir. Çok önemseydiği özgür seçimlerin yanında parlamenter demokratik sistemlerde kamuoyunun önemini vurgulamıştır. Ali Şükrü Bey, kamuoyunun önemini bilen bir siyasetçidir; aydındır. En haklı olduğu davada bile kamuoyunun desteğini elde etmenin gerekliliğini, zorunluluğunu görmektedir. Bunun için de en önemli araç gazetedir. Gazetecilik ve matbaacılık onun önemli uğraşlarındandır. Batı Parlamenter rejimlerinde kamuoyunun çok iyi bir silah olarak kullanıldığını gören Ali Şükrü Bey, Batı medyasını da yakından takip etmektedir.

Milli Mücadelenin başarıya ulaşması ve bu haklı davanın iç ve dış kamuoyuna doğru aktarılabilmesi için İstanbul’daki matbaasını Ankara’ya taşımış ve Ankara’da Tan isimli gazetesini çıkarmıştır. Gazetesinde kamuoyunu yönlendirmenin ve aydınlatmanın ötesinde Parlamenter demokrasi dersleri de veriyordu. Mahir İz bu konuda *“Ali Şükrü Bey gazetesinde Amerikan Cumhur reislerinin terceme-i hallerini zaman zaman nasıl riyasetten feragat ettiklerini yazıyor ve bu suretle demokrasi dersleri veriyordu”* demektedir (İz, 1975: 92).

Ali Şükrü Bey klasik parlamenterizmingenel ilkelerinin harfiyen uygulanmasına taraftar olduğunu, ayrıca kuvvetler ayrılığı prensibine uyulması gerektiğini, yani yasama ile yürütmenin ayrılması gerektiğini savunmuştur. Bu ilkelerden asla taviz verilmemesi gerektiğini söylemiş ve bu konudaki tutumunu daha Meclis çalışmalarına katıldığı ilk günlerde, İcra Vekilleri Heyetinin (Bakanlar Kurulu) seçiminde göstermiştir. 1 Mayıs 1920 günü Meclis İkinci Başkanı Celalettin Arif Bey’in savunduğu Heyet-i Vekile âzalarının (bakanlar) Meclis tarafından tek tek seçilmesi teklifine karşı Ali Şükrü Bey, Heyet-i Vekile Reisi’nin (Başbakan) İcra Vekillerini bizzat seçmesi gerektiğini, çağdaş dünyadaki uygulamaların da bu yönde olduğunu, aksi takdirde İcra Vekilleri Reisinin vekillerin icraatından sorumlu tutulamayacağını savunmuştur. Siyasi ve idari tarihimiz açısından önem taşıyan bu müzakere TBMM Genel Kurulu tarafından tek tek oylanmış ve seçilmesi uygun bulunarak kanunlaşmış, fakat sonradan bunun sakıncaları ortaya çıkmış ve değiştirilerek bugün uygulanan şekle dönüştürülmüştür (Hacıfettahoğlu, 2004: 90-91).

Ali Şükrü Bey’in önerisi günümüzde bazı yazarlar tarafından art niyetli olarak yorumlanmış, Meclis Başkanı ve aynı zamanda da İcra Vekilleri Heyeti Reisi (Başbakan) olan Mustafa Kemal Paşa’yı hedef aldığı iddia edilmiştir. Bu yazarlardan Kemal Zeki Gençosman, *İhtilâl Meclisi* adlı kitabında tartışmaları yorumlayarak şöyle demektedir:

Trabzon Milletvekili Ali Şükrü Bey, tartışmaya başka bir taraftan giriyor, vekilleri başkanın yani Mustafa Kemal Paşa'nın seçmesini istiyordu. Sebebi şuydu: 'Bu tarzda intihap etmelidir ki, kendisini (yani başkanı) mes'ul edebilelim. Biz kendileriyle çalışamayacak olan arkadaşlarımızı kendimiz verecek olursak, İcra Vekilleri Heyeti Reisini nasıl sorumlu tutabiliriz?(Gençosman, 1980: 136-137).

1 Temmuz 1922'de İcra Vekillerinin yetki ve görevlerinin tespiti amacıyla Meclis'te bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyonun görevi İcra Vekillerinin seçilmesi hususunda bir teklif getirmektir. Komisyon 6 Temmuz 1922'de teklifini sunmuş ve Meclis'te aynı gün görüşülmeye başlanmıştır. Bu teklifle, İcra Vekilleri sadece Meclis Başkanı tarafından değil, Meclis encümen üyelerinin kendi aralarında anlaşılarak aday göstermeleri usulü getirilmekteydi. Yani Vekiller, Meclis'e sunulacak adaylar tarafından Meclis Genel Kurulunca seçilecekti (TBMM, GCZ, 21/283).

Bu teklife en sert eleştiri yine Ali Şükrü Bey'den gelmiştir. Ali Şükrü Bey, teklifin sadece şeklini değiştirerek eski halini muhafaza ettiği aday gösterme yönteminin, Meclis'in hiçbir şekilde sınırlanamayacak haklarından biri olan serbest seçim hakkını sınırladığını ve böylece hâkimiyet-i milliyenin ihlal edildiğini söylemiştir(TBMM, GCZ, 21/285-286). Mebusların dokunulmazlık haklarının da en hararetli savunucusu Ali Şükrü Bey olmuştur. Ona göre basit suçlardan dolayı mebusluk düşürülmemeli, bu tür suçlamalara muhatap olan mebuslar mebusluk dönemi bittikten sonra yargılanmalıdırlar (TBMM, GCZ, 4/7-8).

5. SONUÇ

Ali Şükrü Bey birinci meclisin renkli, farklı ve aydın bir şahsiyetidir. Donanma Cemiyeti kurucularından ve Karakol mensubu olan muhafazakâr ve mutaassıp ir dünya görüşüne sahip Ali Şükrü Bey, saltanatın kaldırılmasına, İstiklal Mahkemelerine, Lozan Konferansı çerçevesinde TBMM'nin dış politikasına karşı çıkmış ve eleştirmiştir. Bütün ömrünü Millet'in ve vatanın bekası için harcamış ve bu uğurda canını feda etmiştir. Muhafazakâr, milliyetçi, liberal ve dindar bir dünya görüşüyle toplumsal ve siyasal düşüncelerini sistematik ve tutarlı bir şekilde sonuna kadar taviz vermeden savunmuştur. Hayatı boyunca emperyalizmle savaşıyor, bu bağlamda İngiliz emperyalizmini çok iyi analiz etmiştir.

Emperyalizmle mücadelede Türkiye'ye, Türklere öncü, önder bir rol yüklemiştir. Emperyalizmle mücadelede parlamenter bir rejimle yönetilen Türkiye'nin önderliğinde Doğu İslam toplumlarının ayağa kalkacağını ve Batının önüne geçeceğini savunmuştur. Türkiye bu rolü üstlenirken toplumsal olarak bilinçliliğe erişmiş, milli tarih ve medeniyetini muhafaza etmiş, ayrıca doğu toplumları ile ortak bir tarih şuuru ve ortak medeniyet oluşturmuş bir yapıya kavuşmalıdır. Elbette tüm bunları yaparken parlamenterizmin ilkelerine de sıkı sıkıya bağlı kalmalı, Batı ülkelerindeki gibi seramonik de olsa saltanatı ve hilafet muhafaza etmeliydi. Elbette böyle sağlıklı sisteme sağlıklı bir toplumla ulaşılabilir. Bu yüzden toplumda bireyler yasalar önünde eşit, hukukun üstünlüğüne inanan ve özgürce düşünen ve düşündüklerini yayabilen dindar ve muhafazakâr bireylerden oluşmalıdır. Ayrıca toplum devletin müdahaleleri ile bütün kötülüklerden korunmalıdır.

Sonuç olarak Ali Şükrü Beyin bize önerisi, yeni sağ olarak adlandırdığımız liberalizm ile muhafazakârlığın birlikteliğini içeren bir siyasal rejimdir. Bugün her ne kadar Ali Şükrü Bey eleştirmiş olsa da İngiltere'deki gibi seramonik olarak monarşik aktörlerin bulunduğu yeni sağ rejimdir. Ali Şükrü Bey, gerek toplumsal gerekse siyasal görüşleri ile 1950 sonrası Türk siyasal yaşamının sağ yelpazesini derinden etkilemiştir. Sağ siyasal yelpazenin önemli liderlerinden Turgut Özal ve Recep Tayyip Erdoğan üzerinde, onların söylem ve politikalarında onun derin etkileri hep görülmüştür.

KAYNAKÇA

Akbal İsmail, (2013), "Türkiye'de Devletin Sosyal Regülasyon Uygulamaları: Alkol Yasağı ve Men'i Müskirat Kanunu", **Demokrasi Platformu**, S:34, Yıl:9, 2013/2, sf.1-26.

Akbal İsmail-Taner Arslan (2010), "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey Muhalefeti", **Erdem Dergisi**, S:58, Atatürk Kültür Merkezi, s.45-76.

Arıkoğlu, Damar, (1961),**Hatıralarım**, İstanbul.

Atay, Falih Rıfkı, (1998),**Çankaya**, İstanbul.

Çelikalay, İsmail Şükrü, (1993), **Hilafet-i İslamiye ve Türkiye Büyük Millet Meclisi**, Bedir Yay, İstanbul.

Çoker, Fahri,(1994), **Deniz Harp Okullarımız 1773**, TTK Yay, Ankara.

Gençosman, Kemal Zeki (1980), **İhtilâl Meclisi**, İstanbul.

Güneş, İhsan, (1997),**Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı**, TİŞ Yay, Ankara.

Hacıfettahoğlu, İsmail, (2003), **Emperyalizme Karşı Hürriyet Kahramanı-Ali Şükrü Bey**, Atlas Yay, Ankara. **İdman Mecmuası İstikbal**

İvrendi Mehmet, İsmail Akbal ve Murat Canıtez, (2005), “Osmanlı İmparatorluğu’nun Son Yıllarında Gazete Reklamları ve Uygulamaları”, **SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S:13, 2005, Konya, s. 237-258.

İz, Mahir (1975), **Yılların İzi**, İstanbul.

Kalkavanoglu, İlyas Sami (1957), **Millî Mücadele Hatıralarım**, İstanbul: yy.

Kekeç, Ahmet,(1994), **Ali Şükrü Bey Cinayeti**, İşaret Yay, İstanbul.

Mısıroğlu, Kadir, (1978),**Ali Şükrü Bey**, Sebil Yay, İstanbul.

Özçelik, Selahattin (2000), **Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti**, Ankara.

Rıza Nur, (1992), **Hayat ve Hatıratım**, İşaret Yay, İstanbul.

Tan Gazetesi

TBMM Gizli Celse Zabıtları, (1999), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, C:3, İstanbul.

TBMM Zabıt Ceridesi, (1992) Ankara.

Tevhid-i Efkar Vakit

Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet, (1990), **İlk Meclis-Millî Mücadele’de Anadolu**, Sel Yay, İstanbul.

Yıldırım, Mustafa, (2001) “İslam Hukukunda İçki İçme Suçu ve Cezası”, **DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S:XIII-XIV, İzmir.